

**ADLANDIRMA, TOPONOMİ VE ANADOLU’NUN
TÜRKLEŞMESİNDEKİ ADLANDIRMA GELENEĞİ**

**NAMING, TOPONOMY AND THE NAMING TRADITION IN
TURKIFICATION OF ANATOLIA**

**НАИМЕНОВАНИЕ, ТОПОНОМИЯ И ТРАДИЦИЯ НАИМЕНОВАНИЯ
ПРИ ТЮРКИЗАЦИИ АНАТОЛИИ**

Yunus ARİFOĞLU*

ÖZET

Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. İnsan adlandırma ile şeyleri bilmiştir. Aynı zamanda insan, adlandırma ile mana yönünden oluşan boşluğunu gidermiştir. Çünkü insan yeryüzüne düştüğünde yabancı olduğu yere alışmak için tanımlama ihtiyacıyla anlamlandırmaya gitmiştir. Yer adlarını Toponomi ilim dalı incelemektedir. Bu bilim dalı adlandırmayı incelerken, hem diğer bilim dallarından hem de kendi alt bilim dallarından yararlanmaktadır. Kadim mirasın zenginliği toponomi ile açıklanıp yorumlanabilmektedir. Bu sayede bir yöre tarihi bağlamında değerli bilgilere vakıf olunabilmektedir.

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinemese de, adlandırırkenki faktörler bilinebilmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Adlandırmadaki diğer faktör insandır. Toplumsallaşma, renkler ve daha benzeri faktörler de adlandırmada etkili olmuştur.

Her millet mekanı kendi anlayabileceği şekilde adlandırmakta ve göç ettiği coğrafyalardaki birikimden de istifade etmektedir. Ortaçağ’da yoğun Türk nüfusunun Anadolu’da yerleşmesiyle Anadolu bir Müslüman Türk coğrafyası haline gelmiştir. Anadolu’ya gelen Türkler Oğuz soyundan gelenlerdir. Anadolu’ya rengini onlar vermişlerdir. Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu coğrafyasındaki adları Türk Diline uyarlamış veya yeniden adlandırmışlardır. Türk ad verme kendisine has bazı etkiler taşımaktadır. Farklı coğrafyalara dağılan Türkler, çeşitli milletler ve onların dilleriyle ilişkide olmuşlardır. Bu durum Türklerin ad vermelerine etki etmiştir.

Bu çalışmada yer adlarını inceleyen toponomi izah edilmiş ve adlandırmanın hikâyesi incelenmiştir. Adlandırmanın kaynağı ve buna etki eden faktörler ele alınmıştır. Ardından

* ORCID: [0000-0001-7931-8617](https://orcid.org/0000-0001-7931-8617), Arş. Gör. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ynsarfglu@gmail.com

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Türklerin Anadolu'da ad vermedeki ustüleri incelenmiştir. Bu çalışmada, yer adları bağlamında oluşan modern literatürden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Adlandırma, Toponomi, Anadolu, Türkler, Usül, Gelenek*

ABSTRACT

Naming began with people putting an explanation on something. Human knows something by name. At the same time, man has removed his spiritual void by naming. Because the man was a stranger to the world. Place names are being investigated by Toponomy. While studying the naming, this branch of science makes use of both other disciplines and its own sub-disciplines. In this sense, it investigates the reason for the naming of a place and how it occurs. The richness of the ancient heritage can be explained and interpreted by toponomy.

Although it was not known which impulse the naming was given, the naming factors can be known. One of the most important factors when giving place names is nature. Naming is the beginning of the taming of geography. Thus, geography became a cultural basin instead of an ordinary part. Geography was the main factor in naming. The other factor in naming is human. Socialization, colors and other similar factors were also effective in naming.

Every tribe has named the place in its own way. Nations have benefited from the accumulation in the geographies where they migrated. During the Middle Ages, the Turkish population came to Anatolia intensively. Thus, Anatolia has become Muslim Turkish geography. The Turks who came to Anatolia were the descendants of Oguz. Oguz gave the color to Anatolia. When Anatolia became a Turkish homeland, the Turks adapted or renamed the names in the Anatolian geography to the Turkish language.

In this study, toponomy examining place names was explained and the story of names was examined. The source of the nomenclature and the factors affecting it were discussed. Then, the naming methods of Turks in Anatolia. In this study, modern literature in the context of place names was used.

Keyword: *Naming, Toponomy, Anatolia, Turks, Method, Tradition*

АННОТАЦИЯ

С присвоением имён люди загружали в нём какой -то смысл. Люди называли вещи по именам. Этим человек заполнил пробел, состоящий из названий и смысла. Когда человек упал появился на земле, понял, что ему нужно было определиться, чтобы привыкнуть к незнакомой среде. Топонимика, это наука изучающее географические названия. При рассмотрении этой отрасли науки, видно, что она извлекает выгоду как из других дисциплин, так и из своих собственных ветвей. Богатое наследие древнего наследия можно объяснить и интерпретировать с помощью топонимии. Таким образом, ценную информацию можно найти в контексте региональной истории.

Хотя неизвестно, какой импульс даётся наименованием, но факторы в именовании могут быть известны. Одним из наиболее важных факторов при названии места является природа. Другим фактором в именовании является человек. Социализация, цвета и другие подобные факторы также были эффективными в именовании.

Каждая нация называет географическое место понятным для него. При этом, может пользоваться топонимами местности своего прежнего проживания. В средние века, когда Анатолия плотно заселилась тюрками, она превратилась мусульманско-турецкой географией. Турки, заселившие Анатолию, являются потомками Огузов. Они стали основными жителями этой местности. Поскольку Анатолия стала родиной тюрков, они адаптировали или переименовали названия Анатолии на турецкий язык. Турецкое именование имеет несколько уникальных эффектов. Турки, расселённые в

разных географических регионах, имели тесные отношения с местным населением и языками. Эта ситуация повлияла на процесс при именовании со стороны турок.

В нижеследующем исследовании объясняется значение топонимики, как науки по изучению географических названий и история именованья. Обсуждается источник именованья и факторы, влияющие на него. В последствии рассматриваются процедуры при присвоении турками имён в Анатолии. Исследование опирается на современную литературу по отношению к географическим названиям.

Ключевые слова: *именование, топонимия, анатolia, турки, процедура, традиция.*

Giriş

İnsanlar kendilerini adlandırdıkları şeyler üzerinden ifade ederler. Aynı zamanda ad vermek bir yere ait olmayı belirtir, ait olmak, bağ kurmak insanın fizyolojik ihtiyaçları gibi bir gereksinimdir. Bir yere ait olmak hem övünülen ve şükür için bir sebep iken, yersiz ve yurtsuzluk ise trajedik olarak görülmüştür. Platon, adsızlığı adını kaybeden cisim, özünü kaybeder, insan, eşya, doğa adsız bir hiç mesabesinde ifadesinde bulunur. Bu ifadeleriyle o, adlandırmanın önemini hissettirmiştir. Sokrat ise şeyleri bilmek için adları dolayısıyla adlandırmayı bilmek gerekmektedir. Ad, bir kimseyi, bir şeyi tanımlar, tasvir eder, açıklar ve bildirir. Adlandırma, seslendirme veya hatırlama yapmak için, canlıya, yere, özne ve nesnelere verilen şeydir. Yer adlandırması da bu anlamda önemli olup, çünkü tarihin ana unsurlarından birisi de mekândır. Tarih bir mekân üzerinde yaşandığından mekânın adlandırılması da bu açıdan önemlidir. Bir mekân adlandırma sonucunda anlam kazanmaktadır. İnsan bir yandan mekânla bütünleşmenin sonucunda adlandırma yoluyla mekânı kendisine ait kılarken, diğer yönüyle de adlandırmadan doğan hususiyetle mekâna ait olmaktadır (Tuan 2005; Ağaoglu-Uzun 2011: 123-124, 133).

Yer adları, insanın üzerinden yaşadığı coğrafyayı anlamlı hale getirmesi sonucunda zihin dünyamızda sembolleşerek anlam kazanan şeylerdir. Zihnimize kodlanan bu semboller yoluyla, görmediğimiz yerleri benzetişim, tasvir ile tanımlayarak oraları tanıma ve bilmeye çalışırız. Yer adları insanlığın ve medeniyetin gölgesine düşen izleklerdir, milletlerin coğrafyayı mekân yapmalarının adıdır (Yavuz-Şenel 2013: 229).

Yer adlarını inceleyen bilim olarak toponomi, coğrafyaya, tarihe ve sosyolojiye yardımcı bilim dalı olmaktadır. Tarih bir coğrafya üzerinde meydana geldiğinden bu bilim dalının önemi azımsanmayacak ölçüdedir. Bununla yerel tabirler, adlandırmalar ortaya çıkmakta, kadim mirasın zenginliği açıklanıp yorumlanmakta ve bu sayede herhangi bir yörenin tarihiyle ilgili değerli bilgilere vakıf olunabilmektedir. Ayrıca sosyolojik anlamda ortaya dökülen bilgiler toplumun geçmişi ve üzerinde inşa olduğu kültürü çözümlenmeye bir fırsat sunmaktadır. Böylece kadim kültürü tanıma ve tanımlama imkânı ortaya çıkmaktadır (Karaboran 2011: 97-98, 145).

Bu çalışmada yer adlarını inceleyen toponomi kavramsal olarak ele alınmış, ve adlandırmanın hikayesi incelenmiştir. Adlandırmada kaynaklar değerlendirilmiş, bu anlamdaki faktörler ele alınmıştır. Ardından Türklerin

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Anadolu'da ad vermedeki usulleri incelenmiştir. Bu çalışmada yer adları bağlamında oluşan modern literatürden yararlanılmıştır.

1. Yer Adlarının İncelenmesi: Toponomi ve Adlandırma

Yer adlarının verilmiş şeklini, anlamını ve geçirmiş olduğu değişimi inceleyen bilim dalına Toponomi /Toponimi denilir. Bazı çalışmalarda Toponomi, bazılarında ise Toponimi şeklinde geçmektedir. Toponimi dili iğdiş ederken, toponomi Türkçeye daha uygun bir kullanımdır (Alişaoğlu-Uzun 2011: 123-124, 133). Toponomi/Toponimi yerine yer ad bilimi terimi de kullanılabilir. Toponomi ad bilimini Onamani'nin bir kolu olup yer adlarının ortaya çıkışlarını, kuruluş amacını, görevleri ve adlandırmanın tarihi süreç içerisindeki gelişimini araştırmakta, yerleşim yerlerinin adlarını; anlam, oluşum, köken, gramer ve dağılışı bağlamında ele almaktadır (Aksan 1968: 32; Şahin 2013: 46, 49, 58).

Toponomi, Grekçe topos yer, onomani/onama ad anlamına gelen iki birleşik kelimeden meydana gelmektedir. Toponomi kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır. Yerleşimin olmadığı yerler; mikrotoponomi, cadde, sokak gibi yerleri hodonomi veya odonomi incelerken, su kütlelerini ise hidronomi alt dalı incelemektedir. Oykonomi yerleşim birimlerinin özel adıdır, şehir için astionim ve kırsal için ise komonimi terimi kullanılmaktadır. Orpedyonim/Yaylaadı, Oronim tepe, vadi, yar yükselti olan yerleri incelemektedir. İnadı/Speleonim mağara, uçurum gibi adlandırmaları bakmaktadır. Urbanomi şehir, kent meydan ve pazarların ortaya çıkışlarını incelenmektedir (Alişaoğlu-Uzun 2011: 123-124, 133; Şahin 2007: 52-53). Roman, hikaye, destan, masal ve bilmece gibi yazın yer adbilim, sadece mukimleri tarafından bilinen bir yerleşimin mera, tepe ve gibi adlandırmaları silik yer ad bilim şeklinde tanımlama belirginleşmiştir. Yerleşik bir mekânın genel adları Toponomi genel bilimi içerisindedir (Şahin 2007: 49). Toponominin önemine binaen bu alanın uzmanlarınca ona Toprağın Dili terimi uygun görülmüştür (Yavuz-Şenel 2013: 241).

Dilbilim, coğrafya ve tarih ilimlerinin kavşağı olarak kabul edilen toponomi, adlandırmayı incelerken hem diğer bilim dallarından hem de kendi alt bilim dallarından yararlanmaktadır. Toponomi, bir bölge, şehir, kasaba, köy veya daha özel isimler üzerinden hareketle yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu anlamda bir yer adlandırmasının hangi anlama binaen oluştuğu, sebeplerini, hangi düzen ve düzlemde adlandırmanın meydana geldiği noktasında incelemeler yapılmaktadır (Şahin 2007: 1-14, 49).

Bir toponomik incelemede, adlandırmanın hangi biçimde meydana geldiği, hangi devrin morfolojisine ait olduğu, etimolojik kökeni, coğrafi ve iklimsel özellikleri gibi hususlar bilinebilmektedir.

Ad verme insanların dışında kalan şeyleri tanımlamalarıyla meydana gelmiştir. İnsan, dışında kalan eşyayı ayırmak için onu tanımlama ihtiyacı hissetmiştir. Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. Bunda duygu ve düşüncenin payı büyüktür. İnsanın mekânla ilişkisi, mekânı ehliştirmeye başlaması, onu kendisine ait kılmının başlangıcı onu adlandırmaktan geçmektedir (Karaboran 2011, 143-145; Yıldırım 1984: 161). Adlandırmanın,

bilinçdışı ama bir ahenk içinde hayal dünyasının engin sonucu olarak meydana gelme ihtimali de vardır (Bachelard 2017: 33-41).

İnsan yeryüzüne düştüğünde yabancı olduğu buraya alışmak için tanımlama ihtiyacıyla anlamlandırmaya gitmiştir. İnsanın çekindiği şeylerin başında bilinmezlik gelmektedir. Emin olmak için bilmek, bilmek için adlandırmak gerekmiştir. Ait kılmak da adlandırmakla başlamıştır. Bu yolla insan yeri kendisine ait bir mekân kılmış, yaşamın ağırlığını hafifletmiştir (Yavuz-Şenel 2013: 240). İnsan yok oluşa direnen bir varlık, o ölümün hakikatini kabul etmekle birlikte aynı zamanda kendi adının sürekliliğinin de peşindedir. Bu nedenle insan adlarının mekâna verilerek ebedileştirilmek istenmesi bu yok oluşa karşı rahatlatıcı bir direnç olarak ortaya çıkmıştır (Sakaoğlu 2011: 259-260, 264).

Adlandırma, ilahi kaynaklara göre Allah'ın Adem'e isimleri öğretmesiyle başlamıştır (Bakara 1:33) Adlandırmadaki en eski kaynağın ilahi olduğuna dair başka hiçbir belgenin bu kadar geriye gidemeyeceği de iddia edilmektedir. Başka savlar ise, ilk toplumların güneşi merkeze almalarından dolayı onların adlandırmayı güneş merkezli yaptıklarına dairdir. Güneşin sadece gündüzleri olması ve gece karanlığının yarattığı korkulardan dolayı bu sav eksik kalmaktadır (Tankut 1936: 9-10). Bilinmezlik, gece karanlığı, açlık, varlığını devam ettirme ve doğa olayları insanı umut ve korku arasında bırakmıştır. Güçlü ve üst bir varlığa bağlanan umutlar, korkudan emin olma isteği insanın hayatı bir Tanrı çerçevesinde yorumlamasına neden olmuş, adlandırma da bu eksende inşa edilmiştir.

Başlangıç itibarıyla adlandırmaya kaynaklık eden referansın doğu bir şekilde tespit edilmesi zordur. Ancak adlandırma statik bir durum olmayıp canlı ve sürekli bir süreçtir. Dünya sürekli bir döngü içerisinde olduğundan adlandırma da sürekli bir biçimde ortaya çıkan yeni şeylerle kendisini göstermekte ve yenilemektedir. Ailede doğan bu tanımlama ailelerin çoğalmasıyla, boya, kabileye ve giderek daha büyük bir topluluk haline gelmesiyle adlandırma yayılmış ve devam etmiştir (Yıldırım 1984: 161; Karaboran 2011: 143-145). Dolayısıyla adlandırma insanın kendisine anlam yüklemesiyle başlamış ve insanın yayılmasıyla genişlemiştir. (Yavuz-Şenel 2013: 240). İnsanlar somut anlayıştan soyuta doğru geçtiklerinde adlandırma da kendisini bu anlamda bulmuştur (Tankut 1936: 8).

2. Adlandırmadaki Faktörler; Coğrafya, İnsan, Göç, Toplumsallaşma, Duygu ve Düşünceler

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinemese de, faktörleri bilinmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Coğrafyanın ehlileştirilmesinin başlangıcını adlandırma oluşturmaktadır, böylece coğrafya sıradan bir parça olmak yerine bir kültür havzasına dönüşerek anlam kazanmıştır (Yavuz-Şenel 2013: 242; Karaçetin 1984: 219).

Coğrafya insanı şekillendirmede temel unsur, her şeyde olduğu gibi ad koyulurken de coğrafyanın etkisi görülmektedir. Coğrafyanın bereketli veya kısır olması, yağışlı veya kurak, sıcak ve soğuk gibi, heybetli, korkunç ve müşfik olması adlandırılmasında öne çıkmaktadır. Coğrafyanın fiziksel boyutu, renkleri, yer ve yön açısı, soğuk ve sıcaklığı, gece gündüzün kısalığı bir bütün olarak insanı ve onun

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

adlandırdığı her şeyi etkilemiştir. Vahşi bir dağ veya kaya kütesinin adının naif olamayacağı gibi, insana kendisini açmış bir ovanın isminin de korkunç olamazdı. Balta girmemiş orman tasviri veya *Kuş Uçmaz Kervan Geçmez* söylemi coğrafyanın etkisiyle yapılmış adlandırmalardır (Yıldırım 1984: 161).

Coğrafyanın kendisini insana açtığı isimler daha ziyade müşfik olabilirken, insanın ulaşamadığı coğrafyalar daha soğuk, sert adlandırmalar almışlardır. Yerleşilen coğrafi alanlar olan, su kenarları, plato, dağ yamaçları bu minvaldedir (Karaboran 2011: 107-108; Eröz 1984: 45-53; Karaçetin 1984: 219).

Doğaya dayalı adlar coğrafi özellikler taşımaktadır. Tepe, dağ, ova, kaya, taş, bitki, ağaç, meyve, sebze, çiçek bu minvaldedir. Her millet coğrafyayı kendi anlayışı çerçevesince gözlemleyerek tasvir ederken kendi düşüncelerini yansıtan yer adlarını tabiata vermeye çalışmışlardır. Misal; Türkler Anadolu'ya geldiklerinde coğrafyayı kendi gözlemleri sonucunda bu şekilde adlandırmışlardır. Tepebaşı, Tepecik, Ovacık, Bozçanak gibi adlandırmalar bunu göstermektedir (Yediyıldız 1984: 25, 28, 43).

Adlandırmada diğer bir faktör insanın bedeni, sıfatları, konumu ve eylemleridir. İnsana dayalı yer adlarının belirlenmesinde belirleyici unsur, hakim otoritedeydi. Kral, Kraliçe, Hakan, Han, Sultan, Komutan, bey, ağa yanı sıra verilen boy ve kabile adlarının çokluğu bunu yansıtmaktadır (Karaçetin 1984: 219).

İnsana dayalı olarak adlandırmada insanın fiziksel özellikleri öne çıkmıştır. İnsanın her bir uzvu, göz, kulak ve beden, ayak kadar kazanımları, rütbeleri, unvanları ve mevkisi de öne çıkmaktadır. Fizyolojik ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkan adlandırmalar; barınma, idare merkezi, han, mutfak eşyası, savaş aletleri ve duygular sonucunda ortaya çıkan adlandırma ağrı, acı, yas, korku ile insanın diğer insanlar ile ilişkilerinde ortaya çıkan bir adlandırma baba, dede ve gibi bir adlandırma biçimleri de mekâna ad olmuşlardır. Ağalar Pınarı, Dede Kayası, Bey Pınarı, Murat Suyu, Seyittepe, Hanönü, Hankendi, bunlara örneklerdir (Karaboran 2011: 109, 142).

Hayatın zorlukları ve özellikle doğaya, düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur gibi sıfatlara haiz olan insanlar buna bağlı olarak ad almışlardır. Araplar Galib, Esed, gibi adlandırmalar yapmışlardır. Türkler'de ise Doğan, Şahin Gökdemir gibi adlandırmalar bunu yansıtmaktadır (Tankut 1936: 5; Aras 1988: 332-333).

Adlandırmada bir başka etken göçtür. Göç edilen bir yeri adlandırmak, yeri kendine mekân yapmak psikolojik açıdan da insanları rahatlatıcıdır. Bulunduğu coğrafyadan farklı bir coğrafyaya göç eden bir millet hem gittiği yerin ad kültürünü dikkate almakta hem de geldiği coğrafyanın etkisini yeni yere yansıtmaktadır. Genel anlamda her millet geldiği yeni coğrafyada oradaki adları kendi telafuzlarına çevirmişlerdir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde yeni adlandırmayla birlikte Anadolu'daki eski adlandırmaları yok saymamış, o adlandırmaları kendi dillerine telafuzlarına çevirmişlerdir. Ankira veya Angora önce Enguri sonrasında ise Ankara şekline döndürülmüştür. İkonium Konya, Prusa Bursa, Adenia Adana ve gibi şehirler Türkçe telafuza uydurularak devam ettirilmişlerdir (Önder 2011: 69-75).

Müslüman Araplar İspanya'ya vardıklarında bölgeyi kendi isimleriyle adlandırmaya çalışmışlardır. Burada yapılan çalışmalarda Araplara ait çok sayıda

adlandırmaya rastlanılmıştır. İspanya'nın başkenti olan Madrid Arapça kökenlidir. Amerika'nın keşfinde de benzer şeyleri Avrupalılar yapmışlardır. Burada St ile başlayan çok sayıda yer adı bulunmaktadır (Alagöz 1984: 12, 16).

Sürekli göç halinde olan milletlerin adlandırma hususiyetleri buna uygun şekilde çağlayan, akanken, mukim olan milletlerin adlandırmaları ise daha ziyade durgun, durağan müşfik olmaktadır. Birçok medeniyet havzasıyla tanışan milletlerin ad vermeleri ilişkide buldukları her medeniyetin zenginliği ölçüsünde olmaktadır. Buna karşın kendi dünyasında olan kabilelerin ad verme hususiyetleri buna bağlı olarak zayıf düşmektedir (Tankut 1936: 5).

Adlandırmanın bir başka boyutu toplumsallaşmadır. Sosyal hadiseler mekânlara sığmadığı gibi onlardan bağımsız bir biçimde var olamamışlardır. Mekânın sosyal ilişkilerdeki önemi yadsınamazdır (Kaygalak 2011: 1-10; Kaya 2014: 2). Kant, mekân ve zamanın algılarımızın etkili bir şekilde beynimize yerleştiğini ve ancak mekân ve zaman ile dünyayı algılayabildiğimizi ifade etmektedir. Bir yerin mekân özelliği kazanması aidiyetle birlikte gerçekleşmektedir (Bachelard 2017: 33-41).

Renkler de adlandırmada sıkça kullanılmışlardır. Türkler de ad vermede renklerden istifade etmişlerdir. Coğrafyanın rengi oranın adlandırılmasında etkili olmuştur. Boz ve kıraç topraklar bu şekilde adlandırılmışlardır. Örneğin Bozçanak, sahip olduğu toprağın rengi ve fiziksel şekliyle ile o bölgeye ad olmuştur. Yeşil, ormanlık adlar ise buna göre adlandırılmışlardır. Yeşilova gibi misalleri çoğaltmak mümkündür. Renkler sadece coğrafyanın fiziksel özelliklerini değil, yanı sıra Türk geleneğinde özellikle yer ve yön işareti ile coğrafyaya yüklenen negatif ve pozitif anlamları da beraberinde taşımışlardır (Akar 2006: 51-63).

Ad koymada duygu ve düşünceler de etkili olmuştur. İnsan bakışını, gönlünü kendine çeken maddi, manevi her varlığa ruhundan bir şeyler damıtarak, bu şekilde duygusunu ve iç alemini anlamlandırmıştır (Tankut 1936: 5; Aras, 1988: 332-333). Adlandırmanın başlı başına hangi duygu ve düşünce etrafında şekillendiği bilinmesiyle o duygu ve düşünceler bilindiği gibi, milletlerin bu anlamda hangi duygu ve düşüncelere yoğunlaştıkları bilinmiş olur. Bu o milletlerin tanınırlığını arttırarak kendileri hakkında yorum yapma imkânını da genişletmektedir (Tankut 1936: 6).

Adlandırmada kutsiyet ve mitolojinin yeri de oldukça baskındır (Önder 2011: 69-74; Yıldırım 1984: 162; Sakaoğlu 2011: 264). Dini öğeler, din adamları ve kutsal şeyler de adlandırmadaki faktörlerdendir. Sümer metinlerinde geçen adlandırmalar da kutsiyet taşımaktadırlar, buradaki adlandırmalara bakıldığında Tanrı adlarının alındığı çoğunlukta olduğu görülecektir (Tankut 1936: 8).

3. Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Bir yer ve mekânı her millet kendi anlayacağı şekilde adlandırır veya mevcut adlandırmaları kendi diline uyarlar. Hem birinci durum hem de ikinci durum sıkça rastlanan bir şeydir. Genel kabul gören adlar çoğunlukla dile uyarlanarak kullanılırken, unutulmaya yüz tutan yer adları ise bölge sakinleri tarafından yeniden adlandırılmaktadır.

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Avrupa ile Asya arasında karasal ve boğazla, Afrika ile Asya ve Avrupa'yı Akdeniz vasıtasıyla bağlayan Anadolu eski dünyadaki konumuyla önemli bir noktada olduğundan buradan çeşitli milletler geçmiş ve çeşitli medeniyetlerin izleri Anadolu coğrafyasına sinmiştir (Yavuz-Şenel 2013: 242; Karaçetin 1984: 241).

Türkler Anadolu'ya Eskiçağlardan itibaren gelmişlerdir, ancak Anadolu'yu yurt edinmeleri İslamiyet sonrasına denk düşmektedir. 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte Bizans'ın gücü kırılınca Anadolu Türkler açısından yeni bir yurt haline gelmeye başlamıştır. Türkistan coğrafyasındaki nüfus yoğunluğu ve buna karşın ekonomik koşulların iyi olmaması Türklerin bu coğrafyadan Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. Bu nedenle yapılan göç akınları sonucunda yoğun Türk nüfusunun Anadolu'da yerleşmesiyle Anadolu bir Müslüman Türk coğrafyası haline gelmiştir. Anadolu'ya gelen Türkler Oğuz soyundan gelenlerdir. Anadolu'ya rengini onlar vermişlerdir (Abdurrahman 2004).

Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu'yu kendi dillerine göre adlandırmaya çalışmışlardır. Bu iki şekilde gerçekleşmiştir. Türkler gittikleri her bölgede, bölgenin adlarını kendi dillerine uyarladıkları gibi, bölgeye kendi isimlerini de vermişlerdir.

Türk ad verme kendisine has bazı etkiler taşımaktadır. Farklı coğrafyalara dağılan Türkler, çeşitli milletler ve onların dilleriyle ilişkide olmuşlardır. Bu durum Türklerin ad vermelerine etki etmiştir. İç Asya'da bulunan kavimlerin etkisi, Çin, Moğol ve diğer komşu ülkeler olan İran, Hindistan ve Rusya'nın etkisi, Batı'ya açılma üzerinden buradaki kavimlerle kurulan bağlar sonucu etkilenmeler, Türklerin ad vermelerindeki çeşitliliği yansıtmaktadır. Diğer bir etkilenme şekli olarak da dinsel etkileşim sonucu olmuştur. İslam öncesi dinler ve mistik öğelerle ilişkide bulunmak, Şamanizm, Zerdüştlük, Manihaizm, Hinduizm, Budizm ve Batı'daki dinlerle ilişkiler sonucu ad verme de kendisine düşen paydan etkilenmiştir, yanı sıra semavi dinlerle ilişkiler, Yahudilik, Hristiyanlık ve son olarak İslamiyet'le birlikte Türk yer ad verme usulünü ve ad vermeyi etkilemiştir (Yediyıldız 1984: 25-27; Baykara 1984: 267-268).

Türklerin ad verme konusunda farklı dilleri konuşmalarıyla birlikte, siyasi, sosyal ve ticari ilişkiler bağlamında yapılan ilişkiler sonucundaki etkilenmeler de adlandırmayı belirlemiştir. Bu anlamda Türklerin en çok Çin ve İran'dan etkilendiklerini söylenebilmektedir. İslam öncesinde yoğun olarak Çin iken, İslam öncesi ve sonrasında İran ve dolayısıyla Farsça her daim Türklerin dünyasında yer almıştır (Yakupoğlu 2008: 159 160, 184).

İslamiyet öncesinde Türkler farklı dinlerle ilişkide bulunsalar da adlandırmada onlardan pek etkilenmemişlerdir. Türklerde ad vermedeki değişim asıl olarak İslamiyet'e girmeleriyle birlikte başlamıştır. Arapçanın din dili olması bu anlamda diğer bir sebep olarak kabul edilebilir.

Yeni bir coğrafyaya giden milletler o coğrafyayı kendi zihin dünyalarıyla tanımlamışlardır. Türkler yer adlandırmasında coğrafi özellikler önemli bir yer tutmaktadır. Kağan çocuklarına, gün, ay, yıldız, gök, dağ, deniz diye ad koymuştur. Anadolu'da, Tepe, Tepecik, Kocadağ, Ovacık, coğrafyanın rengini anlatmak için, Sarı, Ak, Ala, toprağın muhteviyatı açısından, Kızılkaya, Çorak, Karataş, yer yön

işaretlerin göre, Bucak, Orta-Köy, insan uzuvlarına göre, Burun, su ile, Abdal-Pınar, Kara-Pınar, ağaç türüne göre, Zeytinlik, güneşin pozisyonuna göre, Kuz-Belen veya Bağluca. Eski yerlerin adlandırılması, viran, ören Hayvan uzuvları; Deveboynu gibi, Kuşgagası, Atbaşı şeklinde adlandırmalar öne çıkmaktadır (Kaşgarlı Mahmut, 2018; Yediyıldız 1984: 25-27; Baykara 1984: 267-268; Abdurrahman 2004).

Eski Türk yer adlandırmaları da Anadolu'ya taşınmıştır. Ak Termel, Akkaya, Baş ile ilgili, Arkar Baş, As Önüz Baş, deniz hayvanları, Balıklık, Baybalık, BeşBalık, Burgu ve Burguluk, Çığıltır gölü, Çıldır gölüne dönüşmüştür (Aydın 2012: 29-30, 45, 64, 67, 69). Bu adlar Anadolu'nun adlandırmasında değiştirilerek kullanılmışlardır. Anadolu'daki Türk yer adlandırmasında Türklerin Türkistan'da yetiştirdikleri bitki ve meyve adları da bulunmaktadır (Yakupoglu 2008: 159-160, 184).

Eski Türk Adlandırmalarında önemli faktörlerden birisi efsanelerin isim olarak verilmesidir. Oğuz adı bu anlamda başı çekmektedir (Togan 1972; Kutlu, 1982: 10; Ercilasun, 2019). Önde gelen şahsiyetler öldüğünde, öldükleri yere adları veya ait oldukları milletin adı verilmekteydi. Süleyman Şah'ın ölümü üzerine defnedildiği bölgeye Türki denilmesi buna en bilinen örnektir.

Türk yer adlandırmasında kültürün de bir payı vardır. Türk yer adlandırmasında sihir ve mistik faktörlerle de ad verilmiştir (Abdurrahman 2004) Yine anlam yüklenen sayılar da adlandırmadaki faktörlerdendi. Üç sayısı buna bir örnektir. Bu sayı hem Türk mitolojisinde hem de İslamî gelenekte önemli bir yere sahiptir. Bir başka açıdan Şamanizm'deki üçleme yani "gök, yer-su, atalar kültürü", "Gök Tanrı, yersular, yağız yer", yaratılışın ifadesidir. İslami gelenekte ise üç sayısı, Allah'ın hakkı üçtür şeklinde yerleşmiştir (Dülger 2012: 1067, 1071, 1074).

Türk yer adlandırmasındaki bir başka faktör ise hâkim otoriteydi. Osman bey, bazı yerlerin idaresini silah arkadaşlarına vermiş, bu yerlere onların adı verilmiştir. Turgutlu ve Konuralp bunlara örnektir (Dülger 2012: 1072).

Türk yer adlarında boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarının payı önemli orandadır. Oğuz yer adlarının çokluğu, Anadolu'da Türk yer adlarının Oğuzların rengiyle boyandığını yansıtmaktadır. Burada yalın şahıs adları; İbrahim, Timurcan gibi, çoğul ekiyle, Pirlar, Arıklar gibi, nispet edilme şeklinde; Ecelü, Sevdeşlü gibi adlandırma şekilleri bulunmaktadır (Baykara 1984: 267-268).

Sonuç

Yer adları, insanın üzerinden yaşadığı coğrafyayı anlamlı hale getirmesi sonucunda zihin dünyamızda sembolleşerek anlam kazanan şeylerdir. Yer adlarını inceleyen bilim olarak toponomi, coğrafyaya, tarihe ve sosyolojiye yardımcı bilim dalı olmaktadır. Bununla kadim kültürü tanıma ve tanımlama imkânı ortaya çıkmaktadır.

Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. Bunda duygu ve düşüncenin payı büyük olmuştur. İnsanın mekânla ilişkisi, mekânı ehlileşirmeye başlaması, onu kendisine ait kılmamanın başlangıcı onu adlandırmaktan geçmiştir. Bunun yolu tanımlamadan geçmiş, bu nedenle anlamlandırma yapılmıştır. Bu yolla insan yeri mekân haline getirmiş, yaşamın ağırlığını hafifletmiştir

Adlandırma, Toponimi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Başlangıç itibariyle adlandırmaya kaynaklık eden referansın doğu bir şekilde tespit edilmesi zordur. Ancak adlandırma statik bir durum olmayıp canlı ve sürekli bir süreçtir. Dünya sürekli bir döngü içerisinde olduğundan adlandırma da sürekli bir biçimde ortaya çıkan yeni şeylerle kendisini göstermiş ve yenilemiştir.

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinmemekte ise faktörleri bilinmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Adlandırma bir anlamda coğrafyanın ehlileştirilmesinin başlangıcıdır. Doğanın her hali burada etkili olmuştur.

İnsanın bedeni, sıfatları, konumu ve eylemleri de adlandırmadaki faktörlerdendir. İnsanın fiziksel özellikleri, kazanımları, rütbeleri, unvanları adlandırmada kullanılmışlardır. Yine fizyolojik ihtiyaçlar, duygular sonucunda ve insanın diğer insanlar ile ilişkilerinde ortaya çıkan adlandırmalar da bu anlamdaki adlandırmalardır.

İnsan adlarının mekâna verilerek ebedileştirilmek istenmesi adlandırmadaki faktörlerdendir. Toplumsallaşma da adlandırmanın bir başka boyutu oluşturmaktadır. Renkler de adlandırmada sıkça kullanılmışlardır. Türkler de ad vermede renklerden istifade etmişlerdir. Ad koymada duygu ve düşünceler de etkili olmuştur. Adlandırmada kutsiyet ve mitolojinin yerinin de oldukça baskındır.

Bir yer ve mekânı her millet kendi anlayacağı şekilde adlandırır veya mevcut adlandırmaları kendi diline uyarlar. Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu'yu kendi dillerine göre adlandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca eski Türk yer adlandırmaları da Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu'daki Türk yer adlandırmasında Türklerin Türkistan'da yetiştirdikleri bitki ve meyve adları kullanılmıştır. Eski Türk adlandırmalarında önemli faktörlerden birisi efsanelerin ismi Anadolu'da birçok yere verilmiştir. Türk yer adlandırmasında kültün, sihir ve mistik faktörlerin etkisiyle de ad verilmiştir. Türk yer adlandırmasındaki en önemli etken ise hâkim siyasi otoriteydi.

Kaynakça

- Aydın, E., Eski Türk Yer Adları "Kömen Yayınları", Konya.
- Abdurrahman, V. (2004). "Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine", *Milli Folklor*, 61, 124-133.
- Akara, A. (2006). "Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 52-63.
- Akbayar, N. (2002). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, "Tarih Vakfı Yurt Yayınları", İstanbul.
- Aksan, D. (1968). "Birkaç Türkçe Yer Adı ve Bunların Dilbilimi ve Kültür Bakımından Önemi", *D.T.C.F. Dergisi*, 26, 81-85.
- Alagöz, C. A. (1946). *1:800.000 Ölçekli Türkiye Haritası Yer Adları Cetveli (İndeks)*, "Coğrafya Kurumu Yayınları", Ankara.
- Aliağaoğlu, A.-Uzun, A. (2011). "Şehirsel Toponimi (Hodonimi): "Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 124-133.
- Aras, Ö. (1988). "Ad Koyma" *Türkiye Diyanet Vakıf Ansiklopedisi 1*, "Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları", İstanbul.

- Aslan, K. (1997). *Dörtüyl: Yer Adları, Efsaneler, Ağıtlar*, “Dörtüyl Belediyesi Kültür Yayınları”, Hatay.
- Aydın, E. (2012). *Eski Türk Yer Adları*, “Kömen Yayınları”, Konya.
- Bachelard, G. (2017). *Mekanın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin, “İthaki Yayınları”, İstanbul.
- Bazin, L. (1997). “Eski Türk Yer Adları Üzerine Notlar”, çev. Zümrâl Ölmez, *Ankara Üniversitesi Tömer Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, 11, 75-78.
- Bilgiç, E. (1946). “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Belleten*, 10, 381-423.
- Budak, A. (2001). *Yurdumuza Yerleşen Oğuz-Türkmen Boyları ve Bazı YerAdlarımızın Anlamları*, “Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları”, Tokat.
- Dülger, E. (2012). “Oruç Bey’in Tevarih-i Al-i Osman Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği”, *Turkish Studies*, 7, 1067-1074.
- Ercilasun, B. A. (2019). *Nehir Destan Oğuzname*, “Dergah Yayınları”, İstanbul.
- Eröz, M. (1984). “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.
- Kaya, İ. (2013). “Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları”, *Düşünme Dergisi*, 2, 1-13.
- Karaboran, H. H. (2011). “Türkiye’de Mevkii Adları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 97-145.
- Karaçetin, H. (1984). “Antik Çağda Anadolu’da Tarihi Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.
- Kâşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lugâti-tTürk*, çev. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Ankara: TDK Yayınları, 2018.
- Kaygalak, İrfan. “Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 9, (2011): 1-10.
- Kutlu, C. (1982). *Eski Türklerde Kişi Adlarının Verilmesi ve Yer Adlarında Dört Renk Unsur*, Doktora, Erzurum: Erzurum Üniversitesi, 1982.
- Hızalan, E.-Akalan, İ. (1982). “Toponimi”, *Türk Ansiklopedisi*, “M.E.B Basımevi”, 31, 315.
- Amanoğlu, E. K. (2000). “Divanü-Luğati’t-Türk Kişi ve Yer Adları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 5-13.
- Önder, M. (2011). “Anadolu Şehir Adları Üzerine Efsanelerin Oluşumu”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 69-75.
- Sakaoğlu, S. (2011). “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 259-264.
- Şahin, İ. (2013). “Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1, 46-58.
- Şahin, İ. (2007). “Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32, 1-14.
- Togan, A. Z. (1972). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi*, çev. ve tahlil, “Enderun Kitapevi”, İstanbul.
- Yakupoğlu, C. (2008). “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Yer Adları: Meyve İle İlgili Olanlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13, 159-184.

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Yediyıldız, B. (1984). "Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, "Başbakanlık Basımevi", Ankara.

Yıldırım, D. (1984). "Coğrafyadan Vatan'a Geçiş", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, "Başbakanlık Basımevi", Ankara.